

UDC 316

ISSN 1451-8759
e-ISSN-1821-3545 (Online)

RELIGION AND TOLERANCE

Journal of the Center for Empirical Researches of Religion

Number 13

Novi Sad, Vol. VIII, N° 13, January – June, 2010.

RELIGION AND TOLERANCE

The Journal of the Center for Empirical Researches of Religion

Launched as an anthology in the year 2002.

Issued as a journal from the year 2004.

CEIR, Novi Sad,
Faculty of Philosophy, Stevana Musića 24
Tel/fax +381 21 459 522
<http://www.ceir.co.rs>

Editorial staff:

prof. dr Zorica Kuburić (Novi Sad); prof. dr Dragoljub B. Đorđević (Niš);
prof. dr Milan Vukomanović (Beograd); prof. dr Zoran Matevski (Skoplje); prof.
dr Ivan Cvitković (Sarajevo); prof. dr Sergej Flere (Maribor);
prof. dr Ankica Marinović (Zagreb).

Editor in chief: Zorica Kuburić
Deputy editor: Zlatiborka Popov
Technical editor: Daniela Grujić
Secretary: Ana Kuburić

English Reader: Roger Howarth

Designed: Marija & Marko Borović

The journal has scientific orientation. Published twice a year.
Orders should be sent to e-mail: ceir@verat.net

Number of copies printed: 500

Printed by:



Publishing of this journal was made possible by the:

Ministry of Science and Environmental Protection,
Ministry of Religious Affairs of the Republic of Serbia,

SADRŽAJ

ISTRAŽIVANJA

Zorica Kuburić i Ana Kuburić, STEPEN MEĐUSOBNOG POVERENJA NA ZAPADNOM BALKANU I U BUGARSKOJ	5
Ljubiša Mitrović, NOVE RELIGIJE I RELIGIJSKI POKRETI KAO IZRAZ POSTMODERNE SUPKULTURE I KONTRAKULTURE	27
Radovan Bigović, VERA I RAZUM U DELIMA DOSITEJA OBRADOVIĆA	43
Željko Kaluderović, BOG I PRAVDA U FRAGMENTIMA BARDA IZ KOLOFONA	51
Nikola Knežević, ESEJ O SAVREMENOJ POLITIČKOJ TEOLOGIJI	67
Ibrahim Đonlagić, O SLOBODI	79
Srdan Simić, ISLAMSKA MISTIKA	89
Josip Ivanović, POVEZANOST RELIGIOZNOSTI I RELIGIJSKOG ZNANJA SREDNJOŠKOLSKE OMLADINE.....	111
Nina Bosankić i Zilka Spahić-Šiljak, RODNA I RELIGIJSKA DIMENZIJA DONIRANJA ORGANA	131
Dejan Pralica, MEDIJI CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA	145
Đerđ Mandić, ORGULJE I ORGULJARSTVO U VOJVODINI	155
Jadranka Perović, EVANĐEOSKO UDRUŽENJE STUDENATA (EUS) U SRBIJI....	173

INTERVJU

Milica Kravić, THERAVADA BUDIZAM U SRBIJI 185

PRIKAZI I OSVRTI

Đuro Šušnjić, MOST KOJI POVEZUJE EPOHE	189
Đuro Šušnjić, MOĆ I UTICAJ KULTURE	192
Vladeta Jerotić, PRELAŽENJE DOZVOLJENE GRANICE	195
Zorica Kuburić, MEĐURELIGIJSKI DIJALOG I TOLERANCIJA	197

PREVODI

Malkom Bul i Kit Lokart, ADVENTISTIČKI EDUKATORI (Vladislav Đorđević)... 199

PISMA ČITALACA

Dejan Mačković, BIRANJE PATRIJARHA 215

PESNIČKI PRISTUP BOGU

Lisa Neuhaus, BLAGOSLOVEN BUDI..... 223

CONTENTS

RESEARCHES

Zorica Kuburić i Ana Kuburić, STEPEN POVERENJA NA ZAPADNOM BALKANU I U BUGARSKOJ	5
Ljubiša Mitrović, NEW RELIGIONS AND RELIGIOUS MOVEMENTS AS AN EXPRESSION OF THE POSTMODERN SUBCULTURE AND COUNTERCULTURE IN THE CONTEMPORARY WORLD	27
Radovan Bigović, FAITH AND REASON IN THE WRITINGS OF DOSITEJ OBRADOVIĆ	43
Željko Kaluđerović, THE GOD AND JUSTICE IN FRAGMENTS OF THE POET FROM COLOPHON	51
Nikola Knežević, CONTEMPORARY POLITICAL THEOLOGY	67
Ibrahim Đonlagić,	79
Srđan Simić, MYSTICISM OF ISLAM	89
Josip Ivanović, CONNECTION BETWEEN RELIGIOSITY AND RELIGIOUS KNOWLEDGE OF SECONDARY SCHOOL YOUTH	111
Nina Bosankić i Zilka Spahić-Šiljak,	131
Dejan Pralica, MEDIA OF CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES	145
Đerđ Mandić, THE ORGAN HERITAGE IN VOJVODINA	155
Jadranka Perović, THE EVANGELICAL SOCIETY OF STUDENTS (EUS) IN SERBIA	173

INTERVIEW

Milica Kravić, THERAVEDA BUDDHISM IN SERBIA	185
--	-----

BOOK REVIEWS

Đuro Šušnjić, A BRIDGE LINKING EPOCHS	189
Đuro Šušnjić, POWER AND THE INFLUENCE OF CULTURE	192
Vladeta Jerotić, CROSSING THE FORBIDDEN LINE	195
Zorica Kuburić, DIALOG AND TOLERANCE BETWEEN RELIGIONS	197

TRANSLATIONS

Malkom Bul, Kit Lokart, EDUCATORS (Vladislav Đorđević)	199
---	-----

LETTERS

Dejan Mačković, THE PROCESS OF ELECTING THE PATRIARCH	215
--	-----

POEM

Lisa Neuhaus, BE BLESSED	223
---------------------------------------	-----

Zorica Kuburić,
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet

UDK: 316.647/.648:308(497)"2009"
Originalni naučni rad
Primljen: 15. 1. 2010.

Ana Kuburić,
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet

STEPEN MEĐUSOBNOG POVERENJA NA ZAPADNOM BALKANU I U BUGARSKOJ

Apstrakt

Ovaj članak predstavlja deo rezultata empirijskog istraživanja na prostoru Zapadnog Balkana i Bugarske (projekat Balkan Monitor 2006, koji je sproveo Gallup Europe). Namera je autorki da prikažu rezultate koji se odnose na stepen poverenja koje građani imaju u domaće i međunarodne institucije, i u ljude uopšte. Empirijsko istraživanje pruža realističnu sliku poverenja onako kako se ono vidi iznutra. Prema podacima koji su u istraživanju prikupljeni, među opštom populacijom najveći procenat poverenja je ukazan susedima, a zatim policiji i Evropskoj uniji. Značajan stepen pažnje usmeren je na međureligijsko poverenje. Od pravoslavlja, islama i katoličanstva pa do protestantizma, stepen poverenja se smanjuje, kao i broj sledbenika, što ukazuje na odnose između manjine i većine. Istraživanja pokazuju da stepen poverenja prema verskim zajednicama preovlađuje, što znači da su to ustanove koje u većini država zaslužuju najveći stepen poverenja. Izuzetak su samo Albanija i pokrajina Kosovo, gde NATO dolazi na prvo mesto, dok je u Srbiji NATO na poslednjem mestu. Bivši komunisti uživaju potpuno poverenje 4% ispitanika, dok ih 24% potpuno odbacuje. Kada je reč o poverenju u ljude, 8% ispitanih ima veliko poverenje, dok 9% uopšte nema poverenja u ljude.

Ključne reči: Zapadni Balkan, poverenje, religija, manjina, većina.

Uvod

*Poverenje rađa poverenje, strah raspiruje strah.
Poverenje i strah su ključne stvari
da bi se shvatili ljudi i društveni sistemi.
(Gibb 1978: 16)*

Da li je svet opasno mesto za život? Možemo li da verujemo ljudima? Koliko verujemo jedni drugima? Kada počinjemo sa spoznajom nepoverenja? Postoji li neko mesto gde smo bezbedni? Kakva je situacija u balkanskim zemljama kada je o ovim pitanjima reč? Kako se pripremiti za život koji će nas potpuno ispuniti kada postoje tolike opasne mogućnosti?

„Poverenje podrazumeva instinktivno, bespogovorno verovanje u nešto. Pouzdanje podrazumeva svesno poverenje za koje postoje dobri razlozi, definitivni dokazi ili prošlo iskustvo. Pouzdanje je više stvar mozga, više je sračunato i zasniva se pre na očekivanju nego na poverenju. S druge strane, poverenje može da bude, a neretko i jeste, instinktivno, ono nema strategiju i slobodno se pruža, ono je nešto poput ljubavi. Prisustvo ili odsustvo poverenja može da načini snažne razlike u našem životu“ (Gibb 1978: 14).

Erik Erikson (1963) naglašava da emotivni razvoj traje tokom celog života. Ljudski razvitak čini niz progresivnih rešavanja sukoba između potreba i društvenih zahteva. U svakoj fazi osoba razrešava specifičnu krizu pre nego što uznapreduje do sledećeg skupa problema. „Ovih osam faza započinje sa fazom poverenja, naspram nepoverenja, još u vreme ranog detinjstva. Da bi se pojavio ego identitet, dete mora da razvije osećaj poverenja u sebe i u svet. Takvo poverenje zasniva se na osećaju da postoje ljudi u detetovom svetu na koje ono može računati za utehu i brigu... Ako se ne obraća pažnja na detetove potrebe, dete neće razvijati osećaj poverenja i osećanje da je svet sigurno mesto za život“ (Zigler, Stevenson 1993: 50)

Poverenje je nešto što se uči. Osnovno poverenje, koje se stiče u prvoj godini života, temelj je razvoja ličnosti i njenog odnosa prema širim društvenim zbivanjima. U toj fazi iskustvo je jedini metod učenja, tačnije – iskustvo sa roditeljima i njihovom sposobnošću da odgovore na potrebe deteta. Poverenje razvija čitav niz karakteristika jedne ličnosti, koje se uobličavaju iskustvom i postaju mentalno uvrežene. One uobličuju ličnost kao i spoznaju iskustva, njeno promišljanje i prenos s emotivnog u racionalni, katkada i verbalni izraz (Kuburić 2009).

Balkan predstavlja kontekst u okviru kojega istražujemo uzajamno poverenje, a istraživački potencijal ima podršku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, na kome negujemo kulturu tolerancije i dijaloga zahvaljujući brojnim radionicama čiji su učesnici raznolike nacionalne i verske orijentacije, kao i časopisom *Religija i tolerancija* (www.ceir.co.rs), gde sociolozi religije, filozofi, istoričari, psiholozi, pravnici i stručnjaci sa polja teologije daju svoj doprinos proučavanju religije. Osnova časopisa je uvodnik *Dijalog i dogma, odnos između i kritičkog dogmatskog mišljenja*, koji predstavlja ostvarenje naših napora da prevaziđemo paradigmu sukoba između religije i nereligije, kao i između religija i njihovih međusobnih udaljavanja. Put koji pospešuje toleranciju uokviren je u knjigama koje opisuju eru u kojoj je dijalog od suštinske važnosti (Simonović-Kuburić i drugi 2001a; 2001b, Kuburić 2002; Kuburić, Moe 2006; Moe, 2008).

Verske slobode zaživele su početkom 90-ih godina. Konfesionalno obrazovanje, vraćeno je u obrazovni sistem prvo u Hrvatskoj, 1991. godine, potom u Bosni 1994. i u Srbiji 2001. Sloboda izražavanja postala je realnost, međutim, ubrzo usledila su pitanja: Čija religija i gde treba da se uči? Koji kriterijumi su obeležja ispravnog opisa jedne religije? Da li sloboda izražavanja podrazumeva slobodu govora protiv drugih? Šta činiti s verskim manjinama?

Sociolozi religije pokušali su da održe ravnotežu i izbegnu predrasude u stavovima tipa za i protiv religije, već samo o njoj samoj. Nauka je doživela prelaz sa metodološkog ateizma na metodološki agnosticizam (Hamilton 2003; Vukomanović 2004; Đorđević 2007; Kuburić 2007a).

Uzajamno poverenje neophodan je uslov za slobodu govora. Atmosfera u kojoj možemo da uspostavimo ravnotežu i vodimo slobodne razgovore predstavlja atmosferu poverenja. Štaviše, empirijsko istraživanje ukazuje na preciznu prirodu takve atmosfere. Poverenje u Boga čini suštinu svake religije, a to poverenje može se izgraditi jedino putem međusobnih odnosa, ili je ono to koje uobličava odnose među ljudima. Poverenje se izgrađuje postepeno, lako može da nestane i teško ga je ponovo steći. Balkan je odvajkada poprište brojnih društvenih sukobljavanja, i to je nešto što traje već vekovima. Posledice tih nereda su pobeđe i porazi, sećanja i osvete.

Kako da opišemo početak novog veka na Balkanu kad je o međusobnom poverenju među narodima reč? Da li je uopšte moguće predočiti jedinstvenu sliku ili postoje varijacije? Ko je u središtu, i gde je uopšte središte događaja na Balkanu? Prema relevantnim istraživanjima, posle 90-ih godina prošlog veka, jasno je da je religija ponovo zadobila čelnu poziciju – stepen religioznosti veoma se povećao, pre svega u smislu konfesionalne pripadnosti (Đorđević 1990, 1994; Kuburić, Vukomanović 1999; 2005; Blagojević 1995, 2005; Bolčić, Milić 2002; Radisavljević-Ćiparizović 2002; Kuburić, Stojković 2005; Tripković 2005).

Predstave o religiji drugom na Zapadnom Balkanu, prema rezultatima istraživanja iz 2006. godine, jasno ukazuju i na položaj religije i pluralističkim društvima (Christian Moe 2008: 9). „Drugi“ se većinom odnosi na ljude koji pripadaju religiji koja u datom društvu nije dominantna religija, tj. religija sa kojom se manje-više identifikuje narod koji u toj sredini preovlađuje. Religija je, tako, značajan činilac etničkog identiteta katoličkih Hrvata, pravoslavnih Srba i muslimanskih Bošnjaka, koji su svi Južni Sloveni i svi govore gotovo istim jezikom. Albanski etnos, s druge strane, definisan je potpuno različitim, tj. albanskim jezikom. U slučaju Albanaca, dakle, religija ne predstavlja niti faktor jedinstva niti različitosti – reč je o multireligijskom narodu.

Ova studija o „religijski drugom“ (Moe, 2008) nastajala je istovremeno s početkom istraživanjima *Balkan Monitor*-a, tako da možemo da uporedimo rezultate vezane za problem distance i poverenja. Da li postoji ikakva veza između predstava o drukčijim religijama i poverenja u druge? Slika o religiji drugom formirala se vekovima i prenosila s generacije na generaciju, bazirana na ličnom iskustvu i prenešenom pamćenju, istorijskim podacima ali i interpretirana u svetlu savremenih događanja. Balkan je prostor na kome su prisutni konflikti, migracije, podele, međusobno distanciranje i nepoverenje isto kao i srdačnost, otvorenost i spremnost za saradnju (Kuburic 2008: 194).

Koliko verujemo jedni drugima?

Pitanje na koje tražimo odgovor odnosi se na stepen poverenja na Zapadnom Balkanu danas, poverenja koje pojedinci imaju u ljude generalno, kao i u određene institucije društvenog sistema. Nalazi istraživanja, gledano uopšteno, pokazuju da se u svim ispitivanim državama najviše poverenja ima u susede, s izuzetkom je Crna Gora gde je pravoslavlje, i Kosovo gde je policija (graf. 1 i 2).

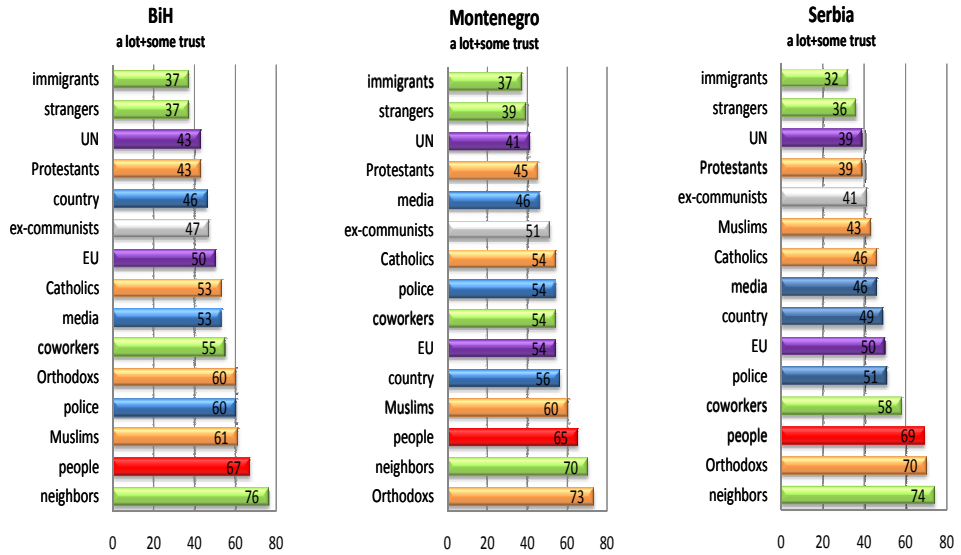
Rezultati istraživanja sprovedenog 2006. godine otkrivaju nam i stepen poverenja koje ljudi na Balkanu osećaju prema nacionalnim i međunarodnim ustanovama. „Crkva spada među ustanove koje uživaju najviše poverenja kod svih vodećih etničkih grupa, osim kod Albanaca u Albaniji, Makedoniji i na Kosovu (koji više veruju NATO paktu) i ljudima u Hrvatskoj (koji više poverenja imaju u vojsku). Narod Crne Gore i Kosovski Albanci pokazuju najveće puzdanje u svoje vlade. Poverenje u vladu je najmanje u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. U svim zemljama se od svih ustanova koje su obuhvaćene istraživanjem najmanje veruje političkim partijama“ (Gallup Balkan Monitor 2009: 8). Dakle, verske zajednice su na vrhu ustanova u koje se ima poverenje, u većini zemalja Zapadnog Balkana. Iako nisu savršene, njihova moć doživela je renesansu delimično i zbog osobene nefunkcionalnosti drugih ustanova.

Istraživanje iz 2009. godine pokazalo je da je najveći stepen poverenja u crkvu i religijske organizacije uočljiv na Kosovu (88%), u Crnoj Gori (82%), zatim u Makedoniji (75%), Srbiji (66%), Bosni i Hercegovini (64%), Hrvatskoj (61%), dok je najmanji procenat poverenja u te institucije zabeležen u Albaniji. Institucije koje na Kosovu zaslužuju najveće poverenje su: NATO (87%), policija (82%), vojska (91%), verske organizacije (88%), Evropska unija i Ujedinjene nacije (77%). Ako pogledamo stepen nepoverenja, NATO je na začelju spiska u Srbiji – samo 2% ispitanih veruje toj organizaciji, dok 14% oseća samo delimično poverenje. Ako zanemarimo krajnje suprotstavljene stavove, treba ukratko spomenuti i druge ustanove. Podroban izveštaj, dat u tabelama, otkriva nam međusobne veze u odnosima koji su zasnovani na poverenju stvaranom na pretpostavkama ili iskustvu.

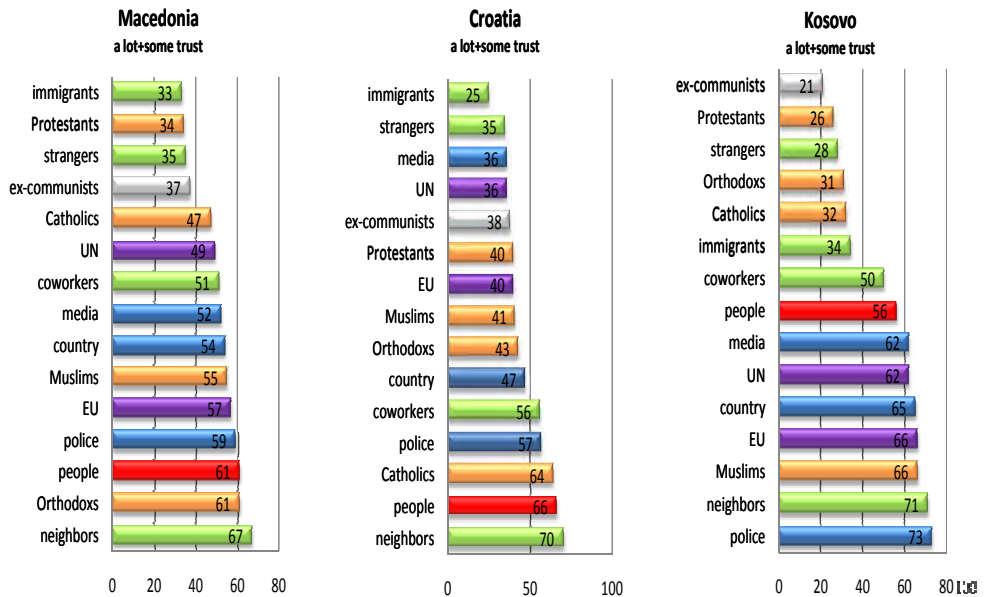
Tragajući za varijablama prema kojima se Srbija razlikuje od drugih balkanskih zemalja, nalazimo da je jedino prisutna u odgovorima na pitanje: „Da li ste se juče dovoljno smejali?“ Većina ispitanika odgovorila je odrično, što govori o stepenu zadovoljstva, odnosno nezadovoljstva. To je još jedan način koji pokazuje da je Srbija gubitnik u ovoj tranziciji, i da su Srbi i kao narod i kao građani manje zadovoljni u odnosu na druge susedne narode.

Iz *grafikona 1* koji sledi, zaključujemo da većina pozitivnih odgovora kad se govori o poverenju, dolazi od Crnogoraca: ukupno je 10 kategorija u okviru kojih preko 50% ispitanih pokazuje poverenje. Bosna je vrlo blizu ovome, a Srbija je zemlja koja ima najveći broj onih koji imaju poverenja u ljude generalno (69%), dok se, kad je o ostalim kategorijama reč, nalazi na četvrtom mestu, iza Makedonije.

Grafikon 1.

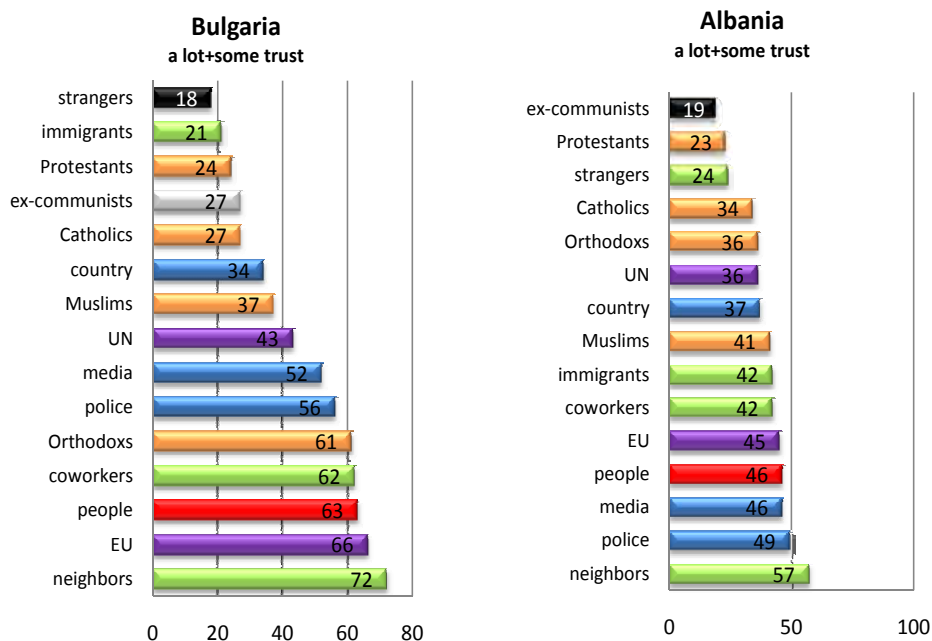


Grafikon 2



Kosovo predstavlja poseban slučaj. Ljudi su skloni da zauzimaju krajnje suprotstavljene stavove. Primećujemo jaz od 16% između kategorija u koje ljudi imaju čvrsto poverenje i onih gde takvog poverenja nema. Ako bismo donosili sud samo na osnovu poverenja koje je pokazano u devet kategorija, i zanemarili postojanje grupa u koje nemaju poverenja, Kosovo bi u pogledu poverenja bilo na drugom mestu, odmah posle Crne Gore. Neobično je, međutim, to što je u njihovom opredeljivanju poverenje u ljude osma kategorija, a 56% ispitanika ima generalno poverenje u ljude; 41% stanovnika Kosova uopšte ne veruje bivšim komunistima, 35% ne veruje strancima, a 29% ne veruje protestantima.

Grafikon 3



U Bugarskoj su ispitanici polarizovani: postoje kategorije u koje ljudi imaju suštinsko poverenje i one koji izazivaju krajnje nepoverenje. Najniži nivo poverenja u celoj studiji je nivo poverenja Bugara u strance. 46% nema nikakvo poverenja u strance. Sledeće grupe stekle su manje od 30% poverenja: stranci, doseljenici, protestanti, bivši komunisti i rimokatolici.

Albanija ima poseban tretman pa prilikom čitanja narednih objašnjenja treba imati na umu da su ljudi nivo svog poverenja procenili kao opšte gledano nizak u svim kategorijama. Susedi su oni koji zaslužuju najviše poverenja, ali čak i u toj kategoriji nivo poverenja ne prelazi 57%. Prosečan nivo poverenja u susede u drugim zemljama koje su obuhvaćene studijom iznosi 70%. Poverenje u druge

grupe u Albaniji je ispod 50%, malo je čak i generalno poverenje u ljude (46%). Opšte poverenje u ljude merili smo kao srednju vrednost, od koje primeri visokog poverenja odstupaju, a u svim zemljama (izuzev Kosova i Albanije) ta pozitivna odstupanja važe za dominantnu religiju i susede. U studiji iz 2009. godine Albanci su izrazili poverenje u strane institucije (75%) i 80% u NATO (Balkan Monitor 2009:22).

Dakle, uočljivo je da u ovom trenutku moć leži u rukama crkava i verskih zajednica. Ako bismo postavili pitanje ko zaslužuje najveći stepen poverenja unutar verskih zajednica, nalazimo da su to osobe posvećene monaštvu (Kuburić 2002). Među njima u Srbiji patrijarh Pavle uživao je najviši stepen poverenja zato što je bio simbol nacionalnog identiteta, moralnosti, duhovnosti i privrženosti Bogu i narodu. Patrijarh Pavle je u periodu velikih teškoća posebno ulivao nadu. Njegova jednostavnost i dugovečnost, kao i mudrost u izricanju sažetih poruka narodu učvršćuju tu opštu sliku o njemu.

Stepen poverenja građana u različitim državama na Balkanu ima svoje sličnosti ali i razlike; pokušaćemo da odredimo snagu tog poverenja. Mogućnosti za analiziranje ovog fenomena nalazimo na nivou poređenja država, naroda i vera. Koristimo rezultate dobijene tokom prvog talasa istraživanja, obavljenog 2006. godine, na uzorku od 9.464 ispitanika. To istraživanje sprovedeno je zatim uzastopno, svake godine, da bi 2009. bili objavljeni detaljni rezultati s pregledom svih godina. Istraživanje predstavlja stavove odrasle populacije (15 godina i naviše) u zemljama Zapadnog Balkana. Stavovi su prikupljeni intervjuisanjem. Podaci i metodologija objavljeni su na sajtu www.balkan-monitor.eu (Gallup Balkan Monitor, 2007; 2008; 2009).

Teme kojima se bavio Balkani Monitor su životni standard, migracije, očekivanja i perspektive, kriminal i bezbednost, poslovna klima, ideje o budućnosti (porodica, zajednica, zemlja i region), mentalitet / razmišljanja o istoriji, identitet/identiteti, religija i duhovnost, rat, percepcija drugih i poverenje u institucije. Tema ovog rada ograničava nas na opis samo nekoliko pitanja koja su povezana sa stepenom poverenja u različitim zemljama. Gledano lično, za nas je to i najzanimljivija tema. Ali, pre nego što se više pozabavimo istraživanjem iz 2006. godine, želimo da prikazemo uzorke pojedinih zemalja.

Uzorak:

	Frequency	Procenat
Serbia	1556	16.4
Montenegro	834	8.8
Macedonia	1042	11.0
Albania	981	10.4
Kosovo	1046	11.1
B&H	2002	21.2
Bulgaria	1003	10.6
Croatia	1000	10.6
Total	9464	100.0

Koliko poverenja imaš u internacionalne institucije?

Tabela 1. U Ujedinjene nacije - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	4	5	7	10	20	5	4	6	7
Some	35	36	42	26	41	38	32	37	36
Only a little	29	22	29	28	23	28	28	16	26
Not at all	24	23	17	10	9	18	20	13	17
Don't know	3	4	1	9	2	5	14	27	7
Refused	6	10	4	17	5	7	2	2	6
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Gledajući sve zemlje zajedno, za 7% populacije Ujedinjene nacije zaslužuju najveći stepen poverenja, za 36% one zaslužuju delimično poverenje, za ostale jedva ikakvo poverenje. UN imaju različita sporedna značenja, iskustva s tom organizacijom su različita kod različitih naroda na Balkanu – Kosovo, recimo, očekuje mnogo podrške od te organizacije pošto je međunarodna, jaka, i zato zaslužuje veliko poverenje.

Tabela 2. U Evropsku uniju - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	7	10	12	12	26	8	5	17	11
Some	44	44	45	33	39	43	35	50	42
Only a little	25	18	26	22	21	27	29	16	24
Not at all	17	16	13	8	9	13	20	8	13
Don't know	3	5	1	10	2	4	10	8	5
Refused	5	8	3	14	3	6	1	2	5
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Evropska unija je u boljem položaju od UN na Zapadnom Balkanu. Koliko je EU blizu određenim zemljama najbolje se može videti na ovoj tabeli. U proseku 11% stanovnika Balkana ima visok stepen poverenja u ovu instituciju, 42% ima delimično poverenje, 24% ima samo malo poverenja, dok 13% nema nimalo poverenja u istu. Najviši stepen poverenja u Evropsku uniju vlada na Kosovu, a najniži u Hrvatskoj. Sasvim je razložno postaviti pitanje: zašto Kosovo ima tako visok stepen poverenja, a Hrvatska tako nizak?

Koliko poverenja imaš u institucije državnog sistema?

Tabela 3. U svoju zemlju - koliko biste rekli da imate poverenja?

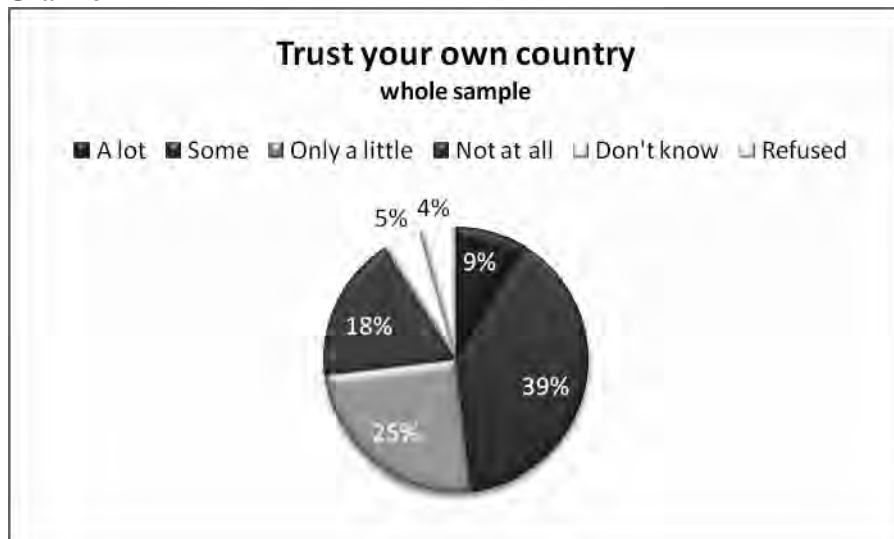
*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	7	13	10	6	20	5	7	7	9
Some	41	43	44	31	45	41	40	27	39
Only a little	27	18	26	25	20	29	26	23	25
Not at all	17	14	18	22	11	16	17	31	18
Don't know	3	5	1	7	2	4	8	9	5
Refused	4	8	2	10	2	5	1	3	4
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Koji je stepen poverenja ljudi u državu? Ponekada imamo dilemu da li treba da verujemo u vlastitu državu ili u neku drugu. Srbija, Bosna i Hercegovina i Hrvatska imaju sličan raspored krive i stepen poverenja – mnogo i delimično poverenja ima 46–48%, dok 43–45% ima malo i nimalo. Oko 17% njihovih stanovnika nema nimalo poverenja u državu. Nešto je bolja situacija u Crnoj Gori (56%), a još bolja na Kosovu gde 65% veruje u svoju zemlju. Albanija, sa 37% poverenja i 22% sa nimalo poverenja, predstavlja najniži stepen. Bugarska je slučaj za sebe: tu 31% ne veruje uopšte u svoju zemlju, a istovremeno 67% Bugara veruje u Evropsku uniju, štaviše 17% u tom procentu veruje Uniji bezuslovno.

Ako uporedimo grafikone od 1 do 4 možemo reći da sopstvenoj državi najmanje veruju u Bugarskoj (34%), potom u Albaniji (37%). U prosečnim vrednostima kreću se BiH (46%), Hrvatska (47%) i Srbija (49%), dok se iznad proseka veruje u Makedoniji (54%), Crnoj Gori (56%) i na Kosovu (65%).

Grafikon 4



Posmatrajući ceo uzorak, u vlastitu državu nema poverenje 18% stanovnika, dok 9% ima puno poverenje, što znači da je veći broj onih koji svojoj državi ne veruju u odnosu na one koji veruju. Poredeći rezultate po zemljama vidimo da u novostvorenim zemljama stanovnici imaju veći stepen poverenja u državu. Međutim, odnos prema medijima kao bitnom činiocu državne politike nije blagonaklon: 15% stanovnika nema poverenja u te institucije, dok 7% ima poverenja u njih. U ovom slučaju raspodela naginje prema nepoverenju.

Tabela 4. U medije - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	4	4	8	7	18	8	4	7	7
Some	41	42	45	40	45	44	33	45	42
Only a little	35	28	30	27	23	27	32	25	29
Not at all	16	18	15	12	12	13	23	15	15
Don't know	2	4	1	6	2	5	7	6	4
Refused	2	4	2	9	1	3	1	1	3
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Zanimljivo je primetiti uticaj koji mediji imaju na stepen poverenja u regionu. Na Kosovu postoji visok stepen poverenja u medije; u Hrvatskoj i Crnoj Gori to poverenje je skromno. Da bismo mogli komentarisati ove razlike, trebalo bi sprovesti novo istraživanje, uraditi analizu sadržaja medija i na osnovu toga odrediti da li je reč o nepoverenju u tačnost informacija ili je to slika kritičke svesti naroda i njegovog obrazovanja, kao i sposobnost prihvatanja informacija iz različitih izvora.

Tabela 5. U policiju - koliko biste rekli da imate poverenja?

*predstavljeno u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	8	8	13	9	36	16	9	11	14
Some	44	46	46	41	38	45	48	45	44
Only a little	29	22	24	24	16	22	23	22	23
Not at all	14	15	15	10	8	11	14	15	13
Don't know	3	5	1	8	2	4	5	6	4
Refused	3	5	2	9	1	3	1	1	3
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Kako da shvatimo stepen poverenja u policiju? Ukoliko ljudi imaju umanjeno poverenje u medije i u policiju, onda se loše osećaju u svojoj zemlji: nisu bezbedni ili smatraju da su prevareni. Kada je reč o poverenju, ovo je važno pitanje, a odnosi se na institucije državnog sistema. Ono zasigurno ostvaruje korelaciju s političkom vlašću i trendovima društva, ali se odražava i na ličnom nivou – kao osećanje građana da su izdani i da se osećaju nesigurno u svom vlastitom okruženju. Naveli smo slučajeve kada policija nije htela da zaštiti verske manjine, a zasigurno postoje slučajevi kada policija i nije bila u stanju da ih zaštiti. Kad je o Srbiji reč, sećamo se brojnih sukoba između naroda i policije, demonstracija i dugotrajnih mirovnih protesta, ali i onih koji su na svoj narod išli tenkovima. Srpski slučaj je takođe jedinstven i u vezi s bombardovanjem NATO snaga, što je ostavilo značajne posledice, a jedna je umanjeno poverenje u državne institucije, kao i u međunarodne institucije. Kakva god da su racionalna objašnjenja za ove napade, takva iskustva nikada ne mogu da stvore poverenje nego samo još veću depresiju, i to se jasno može prepoznati i u ovoj studiji. U poređenju sa susednim zemljama, poverenje u policiju najniže je u Srbiji.

Da li su ljudi vredni tvog poverenja?

Tabela 6. U ljude generalno - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	9	6	5	2	7	11	10	6	8
Some	59	59	56	43	49	56	56	57	55
Only a little	21	21	30	34	28	22	23	25	25
Not at all	7	9	8	13	15	6	7	8	9
Don't know	2	3	1	4	1	3	3	4	3
Refused	1	2	0	3	0	2	1	1	1
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Grafikon 5.

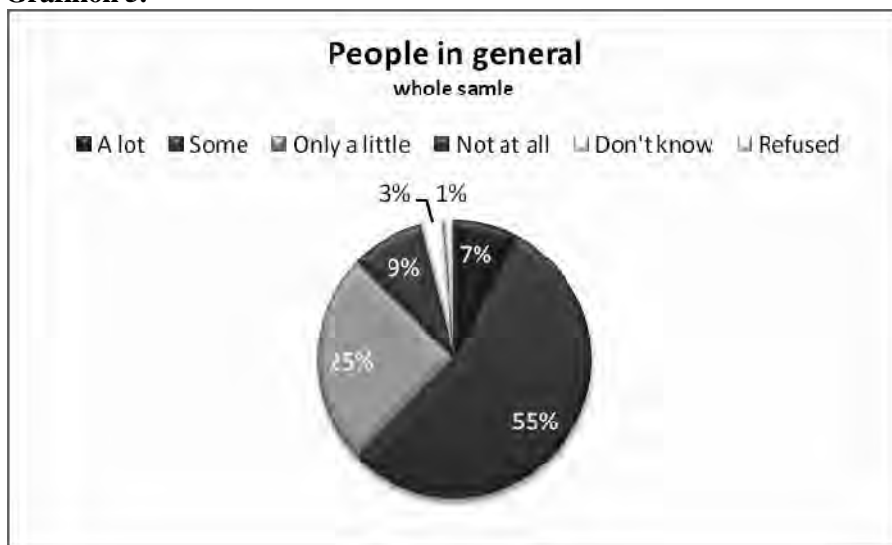


Tabela 7. U svoje susede - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	13	11	9	6	17	16	16	15	13
Some	61	59	60	51	55	60	55	57	58
Only a little	19	18	24	27	19	16	20	17	20
Not at all	5	6	6	10	8	3	5	8	6
Don't know	2	3	1	4	1	3	4	3	3
Refused	1	3	1	3	1	2	1	1	1
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Tabela 8. U svoje kolege - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	8	7	7	4	10	10	14	12	9
Some	50	48	44	38	40	45	43	50	45
Only a little	18	14	22	17	16	16	13	13	16
Not at all	6	6	6	6	11	5	5	5	6
Don't know	9	13	10	21	10	11	12	17	12
Refused	9	13	11	15	13	13	14	3	12
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Od bliskih ljudi sa kojima smo u komunikaciji – izuzimajući članove porodice, što je odnos koji nije bio u upitniku – susedi i kolege sa posla su oni kojima se može verovati i od kojih se očekuje pomoć. Nepoverenje prema tim grupama ima najmanji procenat ljudi – tek 6%. Iz ovoga se može zaključiti da susedi zaslužuju najviše poverenja od svih odnosa koji su bili predmet istraživanja.

Tabela 9. U strance - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	1	2	3	4	5	3	3	1	3
Some	35	37	32	20	24	34	32	17	30
Only a little	31	27	35	28	32	33	31	30	31
Not at all	24	25	25	28	35	20	23	46	27
Don't know	3	3	2	8	2	4	9	6	5
Refused	5	7	4	11	3	7	1	1	5
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Tabela 10. U doseljenike - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	1	2	3	7	4	4	2	1	3
Some	31	36	30	35	30	33	23	19	30
Only a little	30	23	35	26	35	26	28	19	28
Not at all	23	20	26	9	21	21	25	19	21
Don't know	3	6	1	9	3	5	22	39	10
Refused	13	14	6	14	7	11	2	2	9
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

S druge strane, grupe koje podstiču nepoverenje i prema kojima ljudi imaju tendenciju da se drže podalje jesu stranci i doseljenici. Biti stranac na Balkanu znači biti onaj koga odbacuju i sa sumnjom posmatraju, što je, izgleda, sudbina svih zatvorenih društava. Ako Balkan posmatramo kroz tu prizmu, jasno je da oni koji su nepoznati i koji nisu tu tradicionalno prisutni, nisu ni dobrodošli. Osim toga, ovoj različitosti se ne pristupa sa stanovišta tolerancije koja se razvila na Istoku, već sa stanovišta očuvanja svoga ognjišta, usled straha koji je prisutan kao odbrambeni mehanizam od balkanskih ratova i migracija.

Da li više verujemo vernicima nego drugima?

Imajući u vidu da smo ovo istraživanje započeli pričom o poverenju u verske organizacije, želimo da ga okončamo upravo analizom raznolikih religijskih grupisanja na Balkanu, i stepena poverenja u članove na toj osnovi stvorenih zajednica. Da li se ovo poverenje zasniva na poverenju prema vernicima odnosno verskim vođama? Možda je samo Bog jedino biće vredno poverenja?! S druge strane, možda moć jedne zajednice proizlazi iz broja vernika i njihovog uticaja na zajednicu?! Protestantizam je, recimo, stran balkanskoj kulturi pa protestanti ne samo da predstavljaju manjinu, nego su na distanci od dominantne zajednice (Kuburić 2001; Kuburić 2004; Kuburić 2008).

Tabela 11. U protestante - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	4	3	3	3	4	4	4	1	3
Some	36	42	31	21	22	39	37	22	32
Only a little	21	17	29	21	26	22	23	12	22
Not at all	19	15	29	20	29	15	15	14	19
Don't know	4	5	1	12	5	7	21	47	12
Refused	17	17	6	24	15	14	2	4	13
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Mogli bismo ipak da istaknemo da je nešto bolji položaj protestanata u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji – postoji više poverenja prema njima. U Makedoniji je taj nivo poverenja na nivou proseka za sve zemlje (34%), dok Albanija, Bugarska i Kosovo prema protestantima imaju poverenje ispod proseka.

Tabela 12. U katolike - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	4	5	4	6	4	9	10	1	6
Some	42	49	43	28	28	43	54	26	40
Only a little	23	20	32	22	27	21	19	11	22
Not at all	15	9	15	12	22	10	6	12	13
Don't know	3	5	2	11	4	6	10	46	10
Refused	12	12	5	22	14	9	1	4	10
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Tabela 13. U pravoslavce - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	12	15	14	7	4	12	4	11	10
Some	58	58	47	30	26	49	39	50	46
Only a little	16	11	24	22	26	17	24	11	19
Not at all	5	4	11	11	24	9	15	5	10
Don't know	3	5	2	11	5	6	17	21	8
Refused	6	8	3	20	14	7	2	3	8
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Generalno gledano, religije koje su u većinskom položaju uživaju najviši stepen poverenja. Budući da na Balkanu preovlađuju pravoslavna (56%) i islamska (52%) veroispovest, ljudi najviše i veruju tim crkvama i verskim zajednicama: potpuno poverenje prema muslimanima oseća 12%, a prema pravoslavcima 10% ispitanika. S druge strane, nepoverenje prema muslimanima izraženo je kod 12%, a prema pravoslavcima kod 10% ispitanika. Uz to, primećujemo da postoje i pozitivni i negativni stavovi (normalna distribucija).

Tabela 14. U muslimane - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	5	8	18	9	29	15	4	5	12
Some	38	52	38	32	38	46	38	32	40
Only a little	25	16	24	23	17	19	24	14	21
Not at all	18	11	15	9	8	8	15	15	12
Don't know	4	5	1	11	4	5	18	31	9
Refused	11	9	4	16	6	7	2	4	7
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Na Kosovu živi veliki broj muslimana. Kao što vidimo u tabeli, 14% su prihvaćeni do krajnje granice. Islam u Hrvatskoj ne uživa veliko poverenje: samo 4% stanovništva kaže da u velikoj meri veruje muslimanima, 38% oseća delimično poverenje, 24% im veruje samo malo, a 15% im uopšte ne veruje. Ništa bolje brojke nisu date ni za pravoslavne u Hrvatskoj (4% im mnogo veruje, a 39% tek donekle). U Bogarskoj većina ljudi (31%) ne zna odgovor na to pitanje. Možemo da zaključimo da u muslimanskim zemljama ima više poverenja prema muslimanima.

Tabela 15. U bivše komuniste - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
A lot	4	6	5	3	1	6	3	2	4
Some	37	45	32	15	20	40	35	24	32
Only a little	25	17	23	19	24	22	22	15	21
Not at all	20	13	34	30	41	17	20	27	24
Don't know	4	5	2	11	3	6	18	28	9
Refused	11	14	5	21	11	9	2	4	10
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Bivši komunisti ne uživaju blagonaklonost, njihov položaj i može se uporediti s položajem stranaca: 4% ispitanika ima poverenja u njih, dok ih 24% odbacuje kao osobe kojima ne treba verovati; pojedinci koji pripadaju starom režimu ne zaslužuju poverenje. Ova novostvorena slika marginalizovanih tokom tranzicije uznemirila je društvenu strukturu koja se podelila po drugim osnovama. Najbolji položaj bivših komunista je u Crnoj Gori, dok se na Kosovu i u Albaniji u njih ima najmanje poverenja.

Stepen međusobnog poverenja vernika različitih veroispovesti na Zapadnom Balkanu i u Bugarskoj)

Confessional structure of sample

Orthodox	4.288	45%
Muslim	3.216	34%
Catholic	1.430	15%
Protestant	37	0%
Other Christian	28	0%
Other	49	1%
No religion	276	3%
Don't know	96	1%
Refused	44	1%
Total	9464	100%

Tabela 16. Koja je vaša veroispovest?

*prikazano u procentima

Country	Serbia	Montenegro	Macedonia	Albania	Kosovo	BIH	Croatia	Bulgaria	Total
Catholic	5	4	0	13	2	14	87	1	15
Orthodox	84	71	65	14	8	38	4	69	45
Protestant (Historical)	1	0	0	1	0	0	0	0	0
Other Christian	1	0	0	0	0	0	0	1	0
Muslim	6	20	34	67	88	44	1	14	34
Other	0	0	1	1	0	1	1	0	1
No religion	2	2	0	2	0	1	6	12	3
Don't know	1	2	0	2	1	1	0	1	1
Refused	0	0	0	1	0	0	2	1	1
N=	1556	834	1042	981	1046	2002	1000	1003	9464

Tabela 17. U protestante - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

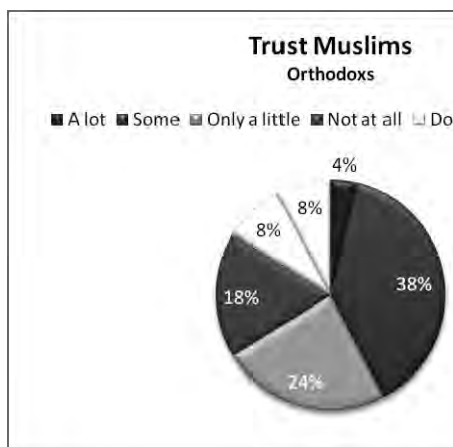
What is your religion?	Catholic	Orthodox	Protestant (Historical)	Other Christian	Muslim	Other	No religion	DK	Refused	Total
A lot	4	3	27	16	3	0	6	1	1	3
Some	35	35	42	30	27	54	32	7	29	32
Only a little	25	21	29	24	22	8	15	9	19	22
Not at all	15	19	0	0	23	15	12	13	13	19
Don't know	16	11	0	20	9	6	26	53	13	12
Refused	6	13	1	10	15	17	9	17	25	13
N=	1430	4288	37	28	3216	49	276	96	44	9464

Tabela 18. U katolike - koliko biste rekli da imate poverenja?

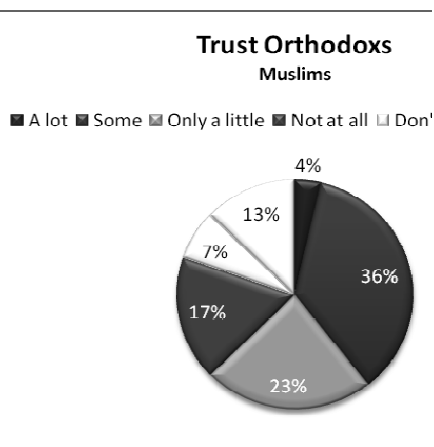
*prikaz u procentima

What is your religion?	Catholic	Orthodox	Protestant (Historical)	Other Christian	Muslim	Other	No religion	DK	Refused	Total
A lot	16	4	17	9	4	3	5	1	1	6
Some	50	41	62	37	34	61	34	9	31	40
Only a little	18	23	19	24	24	6	16	13	19	22
Not at all	5	13	1	0	17	5	13	9	11	13
Don't know	8	10	0	20	8	7	26	54	14	10
Refused	3	9	1	10	14	19	7	14	25	10
N=	1430	4288	37	28	3216	49	276	96	44	9464

Grafikon 6



Grafikon 7



Na grafikonima 6 i 7 možemo uočiti velike sličnosti koje se tiču uzajamnog poverenja između pravoslavnih i muslimana na Zapadnom Balkanu i u Bugarskoj. Uzajamni odnosi su isti, a glavno je pitanje da li oni veruju jedni drugima više nego drugim religijama. U tabelama 19 i 20 vidimo detalje koji govore o ovom odnosu, kao i odgovore na pitanje *Šta biste rekli, koliko vi verujete?*

Tabela 19. U pravoslavce - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

What is your religion?	Catholic	Orthodox	Protestant (Historical)	Other Christian	Muslim	Other	No religion	DK	Refused	Total
A lot	6	17	12	18	4	3	5	8	1	10
Some	41	55	62	53	36	57	41	9	37	46
Only a little	23	14	23	14	23	13	17	11	21	19
Not at all	12	4	1	0	18	6	11	10	8	10
Don't know	13	6	0	9	7	7	20	52	14	8
Refused	4	5	2	7	13	15	7	11	20	8
N=	1430	4288	37	28	3216	49	276	96	44	9464

Table 20. U muslimane - koliko biste rekli da imate poverenja?

*prikazano u procentima

What is your religion?	Catholic	Orthodox	Protestant (Historical)	Other Christian	Muslim	Other	No religion	DK	Refused	Total
A lot	5	4	5	7	26	11	5	9	12	12
Some	39	39	56	30	42	60	33	11	38	40
Only a little	24	24	26	22	16	4	18	10	14	21
Not at all	13	18	9	22	5	6	15	6	4	12
Don't know	14	8	0	9	5	9	23	53	16	9
Refused	5	8	4	10	8	11	7	12	16	7
N=	1430	4288	37	28	3216	49	276	96	44	9464

Tabela 21. U bivše komuniste - koliko biste rekli da imate poverenja?

*percentage

What is your religion?	Catholic	Orthodox	Protestant (Historical)	Other Christian	Muslim	Other	No religion	DK	Refused	Total
A lot	4	4	17	0	3	1	8	1	1	4
Some	32	36	47	32	27	35	27	9	30	32
Only a little	21	22	28	15	20	27	18	6	16	21
Not at all	23	21	7	21	31	19	23	20	19	24
Don't know	14	8	0	21	6	8	19	50	12	9
Refused	5	9	1	11	12	10	6	15	22	10
N=	1430	4288	37	28	3216	49	276	96	44	9464

Ukrštanjem varijabli stepen poverenja i verska pripadnost, dobijamo jasnu sliku međusobnih odnosa. Uočava se tendencija da svako više veruje pripadnicima svoje religije nego pripadnicima drugih religija. Kakav je danas odnos prema bivšim komunistima? Čini se da se gubi poverenje u komunistički sistem, oni su sada u istoj poziciji kao što su stranci kada je reč o poverenju.

Na kraju se možemo složiti sa zaključkom Gallup Balkan Monitor (2009: 34) da je regija Zapadnog Balkana, iako se o njoj često govori kao o bloku sa zajedničkim crtama i političkim pitanjima, zapravo region sa brojnim različitostima. Rezultati istraživanja Balkan Monitora odražavaju tu raznolikost – pokazuju da ne samo da postoje raznoliki pogledi zemalja, nego i etničkih grupa u tim zemljama. Hteli bismo, međutim, da dodamo da je religija ključna reč u toj raznolikosti, odnosno da na razlike među zemljama utiče religijska pripadnost.

Obeshrabrene kategorije stanovništva po zemljama

Kad se merenje poverenja ljudi dovede u vezu sa starosnom dobi i polom, dolazi se do zaključka da žene i devojke u Bosni i Hercegovini, mlađe od 25 godina, imaju manje poverenja u ljude: 14% ispitanih izražava potpun nedostatak poverenja u ljude, dok 31% kaže da malo veruje ljudima. S druge strane, muškarci koji su iste starosti ne izdvajaju se po tome što im nedostaje poverenje. Opet, devojke istih godina sa Kosova su znatno manje poverljive – 20% njih tvrdi da ne veruje ljudima, dok 40% kaže da im tek malo veruje.

U Albaniji, 21% mladića do 25 godina ne veruje ljudima, 30% im malo veruje, a 45% veruje. Najviše su razočarani muškarci stariji od 40 godina, koji su odrasli u prethodnom režimu: 19% tih muškaraca uopšte ne veruje ljudima, 35% im samo malo veruje, a 32% veruje.

Jedina zemlja u kojoj je kod srednje generacije (starosti 25 do 39 godina) opalo poverenje u ljude je Crna Gora. U toj grupi ljudi 15% nema uopšte poverenja, 23% ima malo, ali to ipak nije pokazatelj neke sveukupne krize zato što 85% ispitanih veruje ljudima.

Srbija i Bugarska ne pokazuju kritične grupe, iako bi se dalo zaključiti da devojke (i žene) imaju donekle manje poverenja u ljude nego što ga imaju muškarci. Slična situacija prevladuje u Hrvatskoj, gde, međutim, uočavamo zanimljive podatke među muškarcima starijim od 40 godina: 13% uopšte ne veruje ljudima, 32% veruje ljudima malo, 35% im veruje. Žene iste starosti svuda su one koje imaju najviše poverenja u ljude: 73% ima delimično poverenje u ljude, a 16% im mnogo veruje.

U Makedoniji, ljudi koji žive u ruralnim predelima manje veruju od onih koji žive u gradovima – 11%; dok u Srbiji i Hrvatskoj vidimo nešto manje poverenja kod mladih žena nego kod mladih muškarca, u Makedoniji je situacija obrnuta: mladići nešto manje veruju ljudima nego žene.

Zaključak

Stepen međusobnog poverenja na Balkanu možemo sagledati još jednom na celom uzorku ispitanika. Kada pogledamo 15 opcija kojima se daje glas poverenju, na celom uzorku, vidimo ko su ljudi, grupe i institucije koje zaslužuju najviše poverenja. Stepem poverenja na Balkanu ima svoju hijerarhiju. Ljudi uopšte imaju visok stepen poverenja u svoje susede. Ako nekome treba verovati, to su susedi (72%), i to je najviši postotak u kategoriji poverenja. Na drugom mestu onih kojima se najviše veruje je policija, sa 58%. Treće mesto je rezervisano za Evropsku uniju. Mogli bismo reći da su ovo tri pobedničke medalje, od kojih se očekuje da doprinesu dobrobiti društva na nivou državnih službi koje imaju odgovornost da štite, na širem nivou, tamo gde je EU nada za sve države na Balkanu.

S druge strane, grupe koje bude nepoverenje su stranci i useljenici. Biti stranac na Balkanu znači biti odbačen i pod prismotrom. Bivši komunisti su takođe u nezavidnom položaju; ovakva situacija nastala je tokom perioda tranzicije i uzburkala društveni poredak – koji je inače popucao po drugim šavovima.

U ovom trenutku moć je na strani nacionalnih crkava. Budući da je na prostoru Balkana pravoslavlje najzastupljenija veroispovest, zavređuje i najveći stepen poverenja. Druga religija po broju sledbenika je islam. Katoličanstvo je na trećem mestu po nivou poverenja, ali njegova krivulja ima tendenciju prema nepoverenju zato što je dvostruko više onih koji mu ne veruju od onih koji mu

veruju (13% ne veruje uopšte, 6% veruje potpuno). Protestanti su grupa koja je na Balkanu odbačena od strane 19% ispitanika, dok ih prihvata tek 3%.

Na kraju možemo još jednom pogledati uzorak u celini i preko aritmetičkih sredina i standardnih devijacija, što je prikazano u tabeli 22, i zaključiti o mestu pojedinih kategorija stanovništva na lestvici poverenja. Najniža aritmetička sredina od 2.43 ukazuje na najveći stepen poverenja koje ljudi imaju, a to su njihove komšije. Što se tiče poverenja prema protestantima, tu je najviša aritmetička sredina od 4.12 što upućuje na to da je protestantizam stran tradicionalnoj balkanskoj kulturi. Stepenn poverenja je nešto veći prema katolicima (3,69) pa prema muslimanima (3,37) i najviše prema pravoslavcima (3,28).

Tabela 22. Stepenn međusobnog poverenja na Zapadnom Balkanu i u Bugarskoj – Aritmetičke sredine (M) i standardne devijacije (SD)

How much would you say that you trust- the following people or groups?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
People in general	9464	2.60	1.388	.014
Your neighbors	9464	2.43	1.431	.015
Your coworkers	9464	3.69	2.740	.028
Strangers	9464	3.46	1.841	.019
The United Nations	9464	3.40	2.197	.023
The European Union	9464	3.03	2.021	.021
Your country	9464	3.15	1.910	.020
The media	9464	2.98	1.697	.017
The police	9464	2.80	1.767	.018
Immigrants	9464	3.90	2.349	.024
Protestants	9464	4.12	2.591	.027
Catholics	9464	3.69	2.504	.026
Orthodoxs	9464	3.28	2.357	.024
Muslims	9464	3.37	2.392	.025
Former Communist	9464	3.84	2.365	.024

Poverenje se pre svega poklanja onima sa kojima se živi u susedstvu. To su uzajamna prijateljstva koja se zasnivaju na ličnom iskustvu i zajedničkoj potrebi. Druga kategorija je religijska pripadnost, gde takođe bliske i poznate ljude prihvatamo kao svoje. Treća kategorija uključuje političke institucije čiji je cilj da očuvaju zakon i poredak, pa je usled toga određen stepenn poverenja vezan i

za njih. S antropološke tačke gledano, možemo da istaknemo da, generalno gledano, poverenje prema ljudima postoji. Biti čovek dovoljan je razlog za poverenje i nepoverenje, u zavisnosti od ličnog iskustva pojedinca. Da li ljudi imaju ikakav stav o tome treba li da veruju drugima? Bezrezervno poverenje oseća 8%, dok je procenat onih koji ne veruju oko 9%. Mogli bismo reći da je to prosek i za sve druge stavove, odnosno da će ti ljudi imati različite uloge – od suseda i kolega sa posla do policajca i novinara, sveštenika i imama, i da se oni različito predstavljaju u tim ulogama. Kad u vidu imamo celokupni kontekst istraživanja, distribucija odgovora se u proseku kreće oko umerenih stavova, dok ekstremni stavovi ukazuju na hijerarhiju moći, zasnovanu na stečenom poverenju. Krajnje poverenje i nepoverenje izraženo je u zavisnosti od sigurnosti koja ljude čini spremnima da zauzmu stav. Usled toga smo u analizi odgovora veći prioritet dali krajnostima. Poverenje u ljude najprisutnije je u Hrvatskoj i Srbiji, a najmanje u Albaniji. Na Kosovu i u Albaniji najveća je ogradna prema komunistima. Najveća ogradna prema pravoslavlju je na Kosovu i u Hrvatskoj.

LITERATURA

- Blagojević, Mirko (1995): *Približavanje pravoslavlju*, Niš: Gradina.
- Blagojević, Mirko (2005): *Religija i crkva u transformacijama društva, Sociološko-istorijska analiza religijske situacije u srpsko-crnogorskom i ruskom (post)komunističkom društvu*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, „Filip Višnjić“.
- Bolčić, Silvano i Milić Anđelka (2002): *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Erikson E. (1963): *Childhood and society*, New York: Norton.
- Gallup Balkan Monitor (2008): *Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, 2008 Summary of findings*, Brussels: Gallup Europe in partnership with the European Fund for the Balkans.
- Gallup Balkan Monitor (2009): *Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, 2009 Summary of Findings*, Brussels: Gallup Europe in partnership with the European Fund for the Balkans.
- Gibb R. Jack (1978) *Trust, A new View of Personal and Organizational Development*, Los Angeles: The Guild of Tutors Press International College.
- Đorđević, Dragoljub (prir.) (1994): *Povratak svetog?*, Niš: Gradina.
- Đorđević, Dragoljub (1990): *O religiji i ateizmu*, Niš: Gradina.
- Đorđević Dragoljub (2007): *Muke sa svetim*, Niš: Niški kulturni centar.
- Kuburić Zorica (1996): Teenager's Family and his Religion, The scientific journal *Facta universitatis*, Series Philosophy and Sociology, Vol. 1, No. 3, 1996, pp. 295–300.
- Kuburić Z. (1998): Image of God in Religious Experience, *Facta Universitatis*, Philosophy and Sociology, Vol. 1, No. 5, 1998, pp. 471–484.
- Kuburić Z. (2000a): About dialogue and religion tolerance possibilities, u: *Svetovnost, demokracija, maliki narodi*, Sofija: Institut za filozofska istraživanja Bugarske akademije nauka, 320–338.

- Kuburić Z. (2000b): Religion between particular and universal identity, Varna Philosophical International School, Varna, 2000, pp. 60–67.
- Kuburić Z. (2001c): Ethnic and religious changes in Yugoslavia in the last ten years, u: *Philosophy between Two Centuries*, Proceedings of XXI Varna International Philosophical School, pp. 208–212.
- Kuburić, Z. (2002) *Vera i sloboda, Verske zajednice u Jugoslaviji*, 2. ed., Novi Sad: CEIR.
- Kuburić Z. (2003a): The Gypsy Protestant Between Nationally Mixed and Homogenous Entourage, u: Đorđević D. (ed.): *Roma Religious Culture*, Niš: JUNIR, YUROMA CENTER, PUNTA, 163–168.
- Kuburić Z. (2003b): *Religijske manjine u Srbiji*, Naučni skup *Wissenschaftliche Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz* održan u Minsteru, Nemačka, od 30. novembra do 2. decembra 2003. godine, 7.
- Kuburić Z. (2003c): Religion between regional and universal identity, u: Bašić G. i Devetak S. (ed.): *Democracy and Religion*, Belgrade: ERC/ISCOMET, 234–240.
- Kuburić, Z. (2004): The Social Status of Religion, u *Philosophical Alternatives*, No 4/5 for 2004, pp. 147–158 (translated in Bulgarian).
- Kuburić Z. (2004): Is conversion result of Church missionary work or proselytism? u: Todorović, D. (2004): XI Annual International YSSR Conference, *Evangelization, Conversion, Proselytism*, Niš: JUNIR, 67–74.
- Kuburić, Z. (2005): Religion in Serbia and Montenegro, u: *Worldmark Encyclopedia of Religious Practices*, Published by Gale Group. SAD.
- Kuburić, Z. (2006): Protestant Family – Between Blessing and Prosperity, edited by Tomislav Branković and Dragoljub B. Đorđević: *Protestantism on the Balkans in the Past, Today and the Future*, Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, Faculty of Mechanical Engineering, Punta, pp. 95–101.
- Kuburić Z. (2007a): Sociologija religije između metodike i metodologije, u: Dragoljub Đorđević, *Muke sa svetim*, Niš: JUNIR.
- Kuburić Z. (2007b): Slika o sebi i religijski drugom u Srbiji iz perspektive pravoslavlja i katolicizma, *Religija i tolerancija*, br. 7, 41–54.
- Zorica Kuburić i Rifat Namlidji (2007): Islamic Community in Serbia, u: Dragoljub Djordjević, Dragan Todorović i Ljubiša Mitrović (2007): *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*, Niš: YSSSR, pp. 43–50.
- Kuburić, Z. (2008): *Religija, porodica i mladi*, Beograd: Čigoja štampa, Novi Sad: CEIR.
- Kuburić, Z.: (2009): *Porodica i psihičko zdravlje dece*, IV edition, Beograd: Čigoja štampa.
- Kuburić Z. i Vukomanović M. (ed.) (1999): *Hrišćanstvo, društvo, politika*, JUNIR godišnjak – godina VI, Niš.
- Kuburić, Z. and Vukomanović M. (2005): Religious Education: the Case of Serbia. *Sociologija*, Vol. XLVII, jul–septembar 2005.
- Zorica Kuburić and Cristian Moe ed. (2006): Religion and Pluralism in Education, Comparative Approaches in the Western Balkans, CEIR, Novi Sad, in cooperation with the Kotor Network, pp. 107–138.
- Kuburić, Z. i Stojković, N. (2004): Religijski self u transformaciji, Društvene promene i religioznost građana Vojvodine, u: *Sociološki pregled*, januar–jun 2004, No. 1–2, 321–342.
- Kuburić Zorica i Ana Kuburić (2006): Differences between Secular and Spiritual Identity, *Sociology*, Vol. XLVIII, No. 1, January–March, 2006, pp. 19–37.
- Kuburić, Z. i Kuburić-Borović, M. (2009): Revitalization of religion on the Balkan, u: Gavrilović, D. (ed.): *Revitalization of Religion*, Niš: JUNIR.

- Radisavljević-Ćiparizović, Dragana (2002): *Vežanost ljudi za religiju i crkvu krajem devedesetih*, u: *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život* (prir. Bolčić, Silvano i Milić, Anđelka), Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd.
- Simonović-Kuburić, Zorica i saradnici (2001a): *Filozofija, problemski pristup*, Savez studenata Filozofskog fakulteta, Novi Sad.
- Simonović-Kuburić, Z. i dr. (2001b): *Sociologija*, udžbenik za srednje škole, Zemun: Nijansa.
- Šušnjić, Đuro (1998): *Religija I*, Čigoja štampa, Beograd.
- Šušnjić, Đuro (1998): *Religija II*, Čigoja štampa, Beograd.
- Tripković, Milan (ed.) (2005): *Religija u multikulturnom društvu*, Novi Sad: Filozofski fakultet; Beograd: Sociološko društvo Srbije.
- Zigler Edward and Stevenson Matia (1993): *Children in a Changing World, Development and Social Issues*, second edition, Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company.

Zorica Kuburic,
University of Novi Sad, Serbia
Ana Kuburic,
University of Novi Sad, Serbia

DEGREE OF TRUST IN THE WESTERN BALKANS AND BULGARIA

Abstract: This article depicts empirical research conducted in the Western Balkans and Bulgaria (project Balkan Monitor 2006 conducted by the Gallup Europe) that is geared towards the trust that citizens have in national and international institutions, as well as people in general. Empirical research provides a realistic picture of trust as seen from the inside. According to the data collected, within the general population, the strongest percentage was given to neighbors, followed by the police and European Union. A considerable degree of attention was given to interreligious confidence and focus was placed on the number of adepts of a particular faith and the degree of confidence. From Islam, Orthodoxy and Catholicism to Protestantism, the degree of confidence diminishes, as well as the number of adherents, which points out to the relationship between minority and majority. The findings suggest that the degree of trust towards religious communities comes as a dominant attitude which means that these are the institutions that merit the greatest degree of trust. The exceptions are Albania and Kosovo where NATO comes first, whereas in Serbia NATO comes last. Ex- communists enjoy trust from 4% of the respondents whereas 24% completely rejects them. 8% of the respondents have a lot trust in people in general whereas 9% have no trust in people at all. For the purposes of this paper we will depict only a number of questions related to the degree of trust in various countries.

Key words: *Western Balkans, trust, religion, minority, majority.*